

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

Vojtěch Benda

Pravdivost mínění v Platónově Theaitétovi

The Truth of Belief in Plato's Theaetetus

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Robertu Roreitnerovi za jeho ochotu, rady a celkovou pomoc při vzniku této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, leden 2024

Vojtěch Benda

Klíčová slova:

Platón, Theaitétós, Prótagorás, relativismus

Keywords:

Plato, Theaetetus, Protagoras, Relativism

Abstrakt (česky)

Tato práce zkoumá kritiku Prótagorova učení, kterou Platón nabízí v první třetině dialogu *Theaitétos*. Platón se k této kritice dostává skrze Theaitétovu první definici vědění, totiž že vědění je vnímání, kterou Platón považuje za totéž, jako Prótagorovo „člověk je měrou všech věcí“.

V této práci se soustředím na to, zda je Platónova kritika Prótagory, jak je zde vyobrazena, legitimní, pokusím se ukázat její méně přesvědčivé argumenty a nabídnout možnou odpověď na ty silnější. Především se chci soustředit na argument, kdy je Prótagorás přinucen souhlasit s tím, že jeho teorie není platná, neboť podle jeho vlastní teorie není možné, aby se jeho oponenti mýlili, a případně i zde nabídnout možnou odpověď, kterou by mohl Prótagorás podat.

Abstract (in English)

This work explores the critique of Protagoras' teachings presented by Plato in the first third of the dialogue *Theaetetus*. Plato approaches this criticism through Theaetetus' initial definition of knowledge, namely that knowledge is perception, which Plato considers equivalent to Protagoras' statement that 'man is the measure of all things.'

In this work, I focus on whether Plato's critique of Protagoras, as he is depicted here, is legitimate. I intend to highlight its less convincing arguments and attempt to provide a possible response to the stronger ones. Specifically, I want to concentrate on the argument where Protagoras is compelled to agree that his theory is invalid because, according to his own theory, it is not possible for his opponents to be mistaken, and also try to offer a potential response that Protagoras could present in this context.

OBSAH

1	Úvod	7
2	„Vědění je vnímání“ je totéž jako „Člověk je měrou všech věcí“	8
2.1	Tajná nauka.....	11
2.2	Důkaz, že „vědění je vnímání“ zapadá do Protágorova učení.....	14
3	Sókratovy námitky proti Protágorovu učení	17
4	Důkaz sebevyvrácením.....	21
4.1	Sedley: prótagorejské vnitřní světy	26
4.2	Burnyeat: požadavek na universalitu prótagoreismu	28
5	Obhajoba Protágora.....	34
5.1	Próragorova odpověď.....	35
5.2	Smysl oslabeného prótagoreismu.....	36
5.3	Skutečné vyvrácení podle Sedleyho.....	38
5.4	Platnost oslabeného prótagoreismu.....	42
6	Závěr.....	44
	Zdroje:	45

1 Úvod

V této práci se budu zabývat tím, jak se Platón vypořádává s prótagorejským relativismem v první části dialogu *Theaitétos*, kde jej nakonec vyvrací. Chtěl bych se zaměřit na to, zda je toto vyvrácení platné a zda by Prótagorás nemohl nabídnout nějakou odpověď vůči námitkám, které jsou proti němu vzneseny.

Nejprve se budu věnovat tomu, že v dialogu je ukázána ekvivalence výroků „člověk je měrou všech věcí“ a „vědění je vnímání“. Vzhledem k tomu, že jsou tyto dva výroky díky postulované (pro mé zkoumání zatím údajné) ekvivalenci libovolně zaměňovány, bych se chtěl nejprve zamyslet, zda nám Platón skutečně ukazuje ekvivalenci, a ne třeba nějakou formu implikace, a zda není tudíž možné takto jeho vyvrácení Prótagory zpochybnit.

Pokud se ukáže, že jsou výroky skutečně ekvivalentní, pokusím se projít námitky, které jsou v dialogu *Theaitétos* vůči prótagoreismu vzneseny, a také odpovědi, které nám Platón nabízí. Za finální důkaz vyvrácení Prótagory je považováno jeho sebevyvrácení, na které se chci podrobně zaměřit, a to optikou dvou Platónových komentátorů, totiž Davida Sedleyho a Mylese Burnyeata.

Následně budu uvažovat o tom, zda by Prótagorás nemohl vůči Platónovi nabídnout nějaké relevantní námitky, nebo zda tento dialog skutečně prokazuje, že prótagoreismus je vnitřně rozporný.

2 „Vědění je vnímání“ je totéž jako „Člověk je měrou všech věcí“

V této práci se budeme zabývat tím, jak se Platón vypořádává s prótagorejským relativismem, což činí v pasáži *Theaitétos* 151e–171, ale především jde o důkaz, který najdeme v odstavcích 170a–171c. Než se tomuto vyvrácení budeme věnovat, měli bychom se podrobně zaměřit na to, co vlastně jednotliví řečníci zastávají, respektive, co zastávají Sókratovi oponenti, protože on sám podle vlastních slov nemá vědění,¹ a tak se nemůže k žádnému učení přihlásit, pouze je ukazuje svým spolu-řečníkům. Jak jsme již řekli v úvodu, Prótagorás je zastáncem relativismu a jeho učení je shrnuto slovy „*člověk je měrou všech věcí*“. Ovšem Sókratovým partnerem v diskusi není *velemudrc*² Prótagorás, nýbrž *chlapeček*³ Theaitétos.

Sókratés nám tvrdí, že Theaitétos se v diskusi přihlásil k prótagoreismu. Tím Sókratés do diskuse vnáší právě Prótagoru. Domnívám se, že Sókratovo tvrzení, že „*vědění je vnímání*“ je totéž jako „*člověk je měrou všech věcí*“, není zjevné a je třeba jej důkladně obhájit, což Sókratés také činí. V této kapitole bych se chtěl zaměřit na to, jak Sókratés tuto ekvivalenci, kterou sem klade, dokáže obhájit.

Celou diskusi o vědění začíná Sókratés tím, že se ptá Theaitéta na to, co je vědění.⁴ Ten nejprve podává odpověď výčtem možných vědění:

„Zdá se mi tedy, že obory vědění jsou jednak ty věci, kterým by se kdo mohl naučit u Theodóra, geometrie i ty, které jsi ty právě vypočítal [astronomie, nauky o harmoniích a počtářství⁵], a na druhé straně že také ševcovství a umění ostatních řemeslníků, všechna dohromady i každé jednotlivé z nich, nejsou nic jiného než vědění.“⁶

Tím nám Theaitétos představuje svůj pokus o vlastní definici vědění. Tato odpověď není pro Sókrata dostačující, protože podle něj nejde o skutečnou definici. Sám tuto definici přirovnává ke snaze vymezit hlínu jako hrncířskou hlínu, hlínu kamnářskou a cihlářskou.⁷ Takový výměr nic neříká o tom, co skutečně daná věc je, ba co víc, pokud posluchač nezná definované, ani

¹ Srov.: Platón. *Theaitétos*. Přeložil F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2007. Z důvodu sjednocení přepisu upravuji v citátech pravopis jména Prótagorás, 150c.

² Viz Platón. *Theaitétos*, 152c.

³ Viz Platón. *Theaitétos*, 166a.

⁴ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 145e-146a.

⁵ Viz Platón. *Theaitétos*, 145d.

⁶ Viz Platón. *Theaitétos*, 146c-d.

⁷ Viz Platón. *Theaitétos*, 147a.

tomuto popisu samému nebude rozumět.⁸ Sókratés podává příklad toho, jak má taková správná definice vypadat a co chce od Theaitéta slyšet, tedy: „*hlína je země navlhčená vodou*“.⁹

Theaitétos nyní chápe, co se od něj očekává, a přináší svou první skutečnou definici vědění:

„Zdá se mi tedy, že kdo něco ví, vnímá to, co ví, a jak se nyní zdá, není vědění nic jiného nežli vnímání.“¹⁰

Podoba této definice již Sókrata uspokojí a zaujme natolik, že ji chce podrobněji prozkoumat a také Platón ji bere velmi vážně, koneckonců jejímu zkoumání věnuje polovinu celého dialogu.¹¹ Právě nyní Sókratés totiž přivádí řeč na Prótagoru. Domnívá se, že touto definicí vědění se Theaitétos přihlásil k Prótagorovu učení a Sókratés dokonce říká „*Ten [Protágorás] řekl jiným způsobem právě totéž. Praví totiž asi tak, že ,všech věcí měrou je člověk, jsoucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou.*“¹²

Nyní již víme, jaké teze se jednotliví účastníci hovoru rozhodli hájit:

Prótagorás, který se zde sice nenachází, ale je zde částečně zastoupen svým žákem Theodórem, ve svém učení tvrdí, že člověk je měrou všech věcí.

Theaitétos přináší definici, že vědění je vnímání.

Nakonec Sókratés, který sám nechce zastávat žádné učení, také přichází s tezí, kterou se budeme v této kapitole zabývat. Podle této teze řekneme-li, že vědění je vnímání, je to totéž, jako bychom řekli, že člověk je měrou všech věcí.

Na první pohled se zdá, že Prótagorovo učení může být platné. Na příkladu s větrem se ukazuje, jak může člověk být měrou, a že jiní mají obtížně přístup k tomu, jaký je pro něj okolní svět. Když se vítr jednomu zdá studený a druhému ne, zdá se obtížné nazvat vítr studeným nebo nestudeným.¹³ Soudcem toho, jaký je vítr pro jednoho člověka, je on sám, a není důvod se domnívat, že by mu mohl někdo tvrdit, že se mýlí, pokud cítí chladný vítr.

⁸ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 146d-147b.

⁹ Viz Platón. *Theaitétos*, 147c.

¹⁰ Viz Platón. *Theaitétos*, 151e.

¹¹ Srov.: R. Rehn, *Der Logos der Seele. Wesen, Aufgabe und Bedeutung der Sprache in der platonischen Philosophie*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1982, str. 42.

¹² Viz Platón. *Theaitétos*, 152a.

¹³ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 152b.

Podle Francise M. Cornforda je tímto příkladem ukázána důležitá distinkce mezi smyslovými objekty – chlad – a fyzickými objekty – vítr. Je otázkou, jaký je vztah mezi fyzickými a smyslovými objekty, totiž větrem na jedné straně a chladem a teplem na straně druhé. Cornford ukazuje dvě možnosti:

- 1) *Vítr je chladný i teplý* – v tomto případě studenost větru nijak nevypovídá o tom, zda je, či není také teplý. Teplo a chlad mohou ve fyzickém objektu vítr koexistovat, a proto je třeba přidat k větě: „vítr je teplý“ dodatek „pro mě“, protože já zde vnímám jednu jeho vlastnost, ale nevím, jaké jiné vlastnosti by vítr mohl mít, a to včetně těch protikladných.
- 2) *Vítr sám o sobě není ani chladný ani teplý* – vítr sám nemá žádnou z vlastností, které vnímáme, a jako takový nemůže být sám o sobě vůbec vnímán. Fyzický objekt vítr je pouze původcem smyslových objektů, totiž chladu či tepla, ale nejedná se o jeho vlastnosti. Tyto smyslové objekty jsou na svém původním fyzickém objektu závislé, ale existují pouze pro vnímatele, jako jeho soukromé objekty. Tím pádem není možné žádným způsobem hodnotit jejich správnost pro kohokoli jiného, nebo dokonce popírat existenci daného objektu.

Cornford sám předpokládá, že Protágorás by se držel první a prostší z těchto tezí, zatímco druhá je podstatnou částí „tajné nauky“, kterou zde Sókratés představuje.¹⁴

V dalších částech dialogu se Sókratés dostane k podrobnému prozkoumání toho, zda má jím presentovaný Protágorás pravdu, ale v tuto chvíli nejprve potřebuje dokázat své tvrzení. Totiž, že Theaitétovo „*vědění je vnímání*“ je skutečně totéž jako Protágorovo „*člověk je měrou všech věcí*“. Za tímto účelem Sókratés Theaitétovi představuje teorii, do které podle něj zapadá jak Theaitétova definice, tak i Protágorovo učení.

¹⁴ Srov.: F. M. Cornford, *Plato's Theory of Knowledge*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1935, str. 33.

2.1 Tajná nauka

Teorii, kterou nám Sókratés ukazuje, sám nazývá tajnou naukou a připisuje ji Prótagorovi, ale následně i velkému množství dalších autorů¹⁵. Na první pohled není jasné, proč Sókratés najednou zdánlivě mění téma. Ale při dalším pohledu se ukazuje, že tato teorie je důležitá nejen proto, že Platón ji zde potřebuje ukázat, aby ji později mohl vyvrátit, ale také se mi zdá důležitá pro důkaz toho, že „*vědění je vnímání*“ je totéž jako „*člověk je měrou všech věcí*“.

Podle této tajné nauky se vše mění a není možné o čemkoli říci, že „*je*“, ale pouze, že „*se stává*“. Tato nauka vychází z toho, že vše se neustále mění, respektive spíše by se mělo říci „*vzniká*“, a nic není bez pohybu či změny.¹⁶

Podle Rudolfa Rehna byla tato nauka o proudění v Platónově době široce rozšířena,¹⁷ což naznačuje i Platón, když představuje všechny její zastánce.¹⁸ Díky vážnosti, které se toto učení těšilo, jej musí i Platón brát vážně a při jeho vyvracení být důsledný, což i sám reflektuje, když říká: „*Kdo by tedy ještě mohl proti tak velikému vojsku a proti jeho vůdci Homérovi pronést pochybnost, aniž by se stal směšným?*“¹⁹ Patrně i právě proto Platón věnuje této nauce velký prostor, jak při jejím představování, kdy jí využívá k tomu, aby ukázal, co podle něj vlastně Theaitétos tvrdí a v čem je podobný Protágorovi, ale také později, když tuto teorii vyvrací.

Nyní, když Platón představil tajnou nauku o proudění, je jeho cílem ukázat ekvivalenci mezi těmito třemi tezemi:

Theaitétovým: „*Vědění je vnímání*“

Prótagorovým: „*Člověk je měrou všech věcí*“ a případně

Hérakleitovým učením o *proudění*.

¹⁵ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 152d-153a. Zde Sókratés mluví konkrétně o Parmenidovi, Hérakleitovi, Empedoklovi, Epichamovi a Homérovi.

¹⁶ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 152d,e.

¹⁷ Srov.: Rehn, Rudolf. *Der Logos der Seele. Wesen, Aufgabe und Bedeutung der Sprache in der platonischen Philosophie*, str. 44.

¹⁸ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 152d,e.

¹⁹ Viz Platón. *Theaitétos*, 153a.

Hérakleita do této debaty přináší sám Sókratés,²⁰ čímž zaujal mnohé komentátory.²¹ Například již zmíněný Rehn dokonce tvrdí, že skutečným Platónovým protivníkem v této diskusi je právě Hérakleitos, nikoli Prótagorás,²² i když podle Rehna je sporné, zda skutečně existovalo historické spojení mezi učením Prótagory a Hérakleita, nebo jej přináší až Platón.²³

Sókratovým tématem je v tuto chvíli vnímání, které se snaží prozkoumat, a přijímá tedy tuto teorii, kterou přisuzuje Protágorovi, jako pracovní verzi, aby mohli diskutující společně lépe prozkoumat, zda by mohlo být vnímání a vědění totéž.

Podle toho, co Sókratés říká o této teorii, je pro všechno živé naprosto zásadní pohyb, právě z něj všechno vzniká nebo se něčím stává, a jak už jsme řekli, právě toto slovo *stávání* by mělo být používáno namísto toho, když říkáme, že něco něčím *je*.²⁴ Sókratés tedy při formulování této teorie vnímání vychází z toho, že všechno neustále vzniká a zaniká a nic není stálé:

„Já ti to řeknu, a to myšlenkou nikoli malichernou, totiž že nic není samo o sobě jedno, ani že není správné, jestliže užiješ názvu ‚něco‘ nebo ‚nějaké‘, nýbrž jestliže něco nazveš velikým, objeví se i malým, a jestliže těžkým, objeví se lehkým a tak dále, protože nic není jedno ani něco ani nějaké; avšak všechno vzniká ze změny místa, z pohybu a ze vzájemného míšení; my o tom říkáme, že to jest, ale to užíváme nesprávného výrazu, neboť přísudek ‚jest‘ nenáleží nikdy ničemu, nýbrž všechno stále vzniká.“²⁵

Všechno je tedy pohyb, a to včetně vnímání. Jde o pohyb, který vychází ze setkání vnímatele, respektive orgánu smyslového vnímání, a objektu, který je vnímán. Ovšem proto, že i toto jsou pohyby, je vnímání střet dvou pohybů. Pokud se člověk dívá na kámen, tak právě ze setkání oka s kamenem vychází šedost kamene. Není možné vnímat bez toho, aby existovalo něco, co vnímám, a současně kámen musí být vnímán někým, aby se mohl jevit šedým. Respektive, abychom se vyjádřili podle tajné nauky, musí vznikat vnímatel i vnímané a díky jejich neustálé

²⁰ Viz Platón. *Theaitétos*, 152e.

²¹ D. Sedley, *The Midwife of Platonism*. Oxford: Oxford University Press, 2002, str. 48; F. M. Cornford, *Plato's Theory of Knowledge*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1935, str. 36; M. F. Burnyeat, *The Theaetetus of Plato*. Indianapolis / Cambridge: Hackett Publishing Company, 1990, str. 10.

²² Srov.: Rehn, Rudolf. *Der Logos der Seele. Wesen, Aufgabe und Bedeutung der Sprache in der platonischen Philosophie*, str. 46.

²³ Srov.: Rehn, Rudolf. *Der Logos der Seele. Wesen, Aufgabe und Bedeutung der Sprache in der platonischen Philosophie*, str. 46.

²⁴ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 153a-d.

²⁵ Viz Platón. *Theaitétos*, 152d-e.

změně se i to, jak je něco vnímáno, neustále mění. Právě takto vnímaná šedost je něco, co je odlišné od kamene i od oka, které jsou dohromady v jistém smyslu „rodiče" této šedé barvy.²⁶

Z těchto vzájemných pohybů vidoucího oka, které Sókratés nazývá činným, a vnímaného předmětu, který je označen jako trpný, vzniká něco jiného – totiž šedá barva. Později Sókratés dodává, že zde vzniká i sám vjem, který je od této barvy odlišný.²⁷ Sókratés na základě této tajné nauky tedy jasně popisuje teorii vnímání, která je založena na neustálém proudění a změně:

„Sledujme právě vyslovenou myšlenku, předpokládajíc, že nic není samo o sobě; a takto se nám objeví, že černé a bílé i kterákoli jiná barva vzniká z nárazu očí na příslušný pohyb a že to, čemu říkáme ta a ta barva, není ani ten narážející činitel, ani na který se naráží, nýbrž něco mezi tím, co vzniká pro každého zvlášť; či ty bys tvrdil, že jakou se jeví jednotlivá barva tobě, takovou že se jeví i psu i kterémukoli zvířeti?“²⁸

Z toho vyplývá nejen to, že vnímání je odlišné od vnímatele i vnímaného, ale především, že na nich přímo závisí. Strom se oku bude pochopitelně jevit jinak než kámen, ale podobně se kámen bude jinak jevit oku psa a oku Theaithéta.

Podle této „tajné nauky“ tedy nemáme přístup ke světu samotnému, ale pouze k tomu, jak se nám jeví. Nejen, že Petr uvidí svět jinak než pes, nebo i Pavel, protože Petrovy oči jsou jiné než psí, ale dokonce i jiné než Pavlovy, a tak ze střetu vnímaného a vnímatele vzniká pokaždé jiný fenomén. Dokonce ani já sám nemohu nikdy nic vnímat dvakrát stejně, protože jak já, tak i fyzický objekt vnímání se neustále měníme, a kdykoli se střetneme, vznikne naprosto nový smyslový objekt, který je odlišný od všech předchozích. To vede k naprostému relativismu a v konečném důsledku bych dokonce řekl, že to může podkopat důvěru ve smysly samotné, které jsou zde chápány jako jediný zdroj vědění.²⁹

V další kapitole probereme Platónovy námitky proti této teorii, kterou zde nejprve buduje, aby následně mohl jasně ukázat její nedostatky.

²⁶ Srov.: Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 91.

²⁷ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 159d

²⁸ Viz Platón. *Theaitétos*, 153e-154a.

²⁹ Srov.: Rehn, Rudolf. *Der Logos der Seele. Wesen, Aufgabe und Bedeutung der Sprache in der platonischen Philosophie*, str. 46.

2.2 Důkaz, že „věděni je vnímání“ zapadá do Protágorova učení

Když Sókratés ukáže definici vnímání, která podle něj odpovídá Protágorovu chápání světa, může se vrátit ke svému původnímu úkolu, tedy tomu ukázat, že Theaitétova definice „*věděni je vnímání*“ je totéž jako Protágorovo učení „*člověk je měrou všech věcí*“.

K tomu, aby toto mohl dokázat, nám představuje herakleitovskou teorii o proudění a její pohled na to, co to znamená vnímat. V rámci této teorie tedy může směle říci:

„Nuže, když to, co na mne působí, je pro mne, a ne pro jiného, tedy také já to vnímám, a jiný ne.“³⁰

Tím, že vnímání vzniká ze střetu mě jako vnímatele a toho, co vnímám, jsem jediný, kdo vnímá danou věc tak, jako já. Pokud by ji vnímal kdokoli jiný, jeho vnímání bude jiné, protože on je jiný než já. Pak tedy nemůžeme vzájemně vnímat totéž. Tím pádem je možné předpokládat pravdivost vnímání, nebo nejlepší možné poznání pravdy na základě vnímání, protože pouze vnímatel je ten, kdo má přístup k tomuto konkrétnímu vnímání a nikdo jiný tak nemůže jeho úsudek zpochybnit.

„Tedy mé vnímání je pravdivé pro mne – neboť se pokaždé vztahuje k mé jsoucnosti.“³¹

Tím, že neexistuje nikdo jiný, kdo by mohl posoudit, zda je naše vnímání pravdivé, nebo ne, ale také proto, že vnímání se vztahuje přímo ke konkrétnímu vnímateli, je dokazována jeho neomylnost. I kdybychom zpochybnili pravdivost vnímání, musíme zde alespoň přiznat, že pokud něco vnímám, musí to něco mít alespoň nějakou existenci, jinak by neexistoval protipohyb vůči mému vnímání, a tak by ve mně nemohl vzniknout vjem.

Sókratés zde tedy neomylnost vnímání dokazuje tím, že je pouze pro jednotlivce. To se mi nezdá úplně jednoznačné, ale jiný pohled na tuto pasáž přináší David Sedley ve své knize *The Midwife of Platonism*, kde tvrdí, že tato neomylnost vnímání zde má dva předpoklady:³²

- 1) Jaké se něco jeví S (subjektu), takové to je pro S
- 2) Platí ekvivalence mezi „X se jeví S“ a „S vnímá X“

³⁰ Viz Platón. *Theaitétos*, 160c.

³¹ Viz Platón. *Theaitétos*, 160c.

³² Srov.: Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 39.

Druhý předpoklad je jasně explikován v textu, kdy se oba řečníci shodují na tom, že: „*slovo ‚jeví se‘ znamená vnímání*“.³³ První předpoklad podle Sedleyho je interpretací Protágorova učení.

Jeho chápání důkazu tedy spočívá v tom, že to, jak jednotlivec danou věc vnímá, je pouze pro tohoto jednotlivce. Vnímání je tedy chápáno jako neomylná forma poznání, jinak by člověk nemohl být měřítkem všech věcí, což je předpoklad, ze kterého se vychází. Sedley zde přidává výhradu, která zatím v původním textu chybí a až později se jí Sókrates začne věnovat, totiž předpoklad, že neexistují žádná fakta, která je možné přijmout mimo smyslové poznání.

Z neomylnosti vnímání s touto jednou výhradou pak nutně vyplývá úplná identita mezi věděním a vnímáním, což je Theaitétova teze.

Jinými slovy by se dal Sókratův důkaz vyjádřit asi takto:

Pokud je vědění totéž co vnímání, pak musíme říci, že vnímání je neomylné, neboť, abychom něco věděli, musíme to vědět správně. V opačném případě bychom nevěděli, ale mýlili se. Současně pokud se nám něco nějak jeví, my to tak vnímáme. Nemůžeme se tedy mýlit v tom, co vnímáme, a také jsme sami soudci toho, co se nám jak jeví. Můžeme tedy říci, že jsme sami měrou všech věcí, což nás přivádí k Protágorovu tvrzení.

Pokud můžeme říci, že vnímání je neomylné, jedná se o vědění. Cokoli vnímám a vím, že to vnímám pravdivě, tak to vím. Tedy vnímání je vědění. K tomu přidejme Prótagorovo učení:

„já jsem podle Protágorovy soudcem i věcí jsoucích pro mne, že jsou, i nejsoucích, že nejsou.“³⁴

Zde je Sókratés spokojen s důkazem toho, že „vědění je vnímání“ je totéž, jako „člověk je měrou všech věcí“:

„Když tedy jsem neomylný a nesoudím ve svém myšlení chybně [...], jakpak bych nebyl vědoucí v těch věcech, jejichž jsem vnímatelem?“³⁵

Sedley nám ukazuje, jak je možné odvodit z Theaitétovy definice, že vědění je vnímání, Prótagorovo učení, že člověk je měrou všech věcí. Ovšem pak je otázkou, proč v této pasáži

³³ Viz Platón. *Theaitétos*, 152b.

³⁴ Viz Platón. *Theaitétos*, 160c.

³⁵ Viz Platón. *Theaitétos*, 160d.

Platón vysvětluje i herakleitovskou tajnou nauku. Může jít pouze o zdůraznění toho, že se chce tímto dialogem vymezit proti této v jeho době vlivné teorii, a tak ji zde přímo zmiňuje, aby jeho současníkům bylo jasné, co je cílem jeho kritiky.

Mně samému se také zdá jako možné čtení, že Platónův důkaz není platný v matematickém slova smyslu, kdy ukáže dvě věty a jak ze sebe vyplývají. Spíše se mi zdá, že Platón se snaží ukázat teorii, tedy tajnou nauku, do které zapadá jak Prótagorovo, tak i Theaitétovo tvrzení, a následně z toho vyvodit, že oba zastávají stejnou teorii poznání.

Sókratovi se nyní podařilo dokázat, že „*Vědění je vnímání*“ je totéž jako „*Člověk je měrou všech věcí*“. Nyní Theaitétos Sókratovi přitaká k tomu, že Protágorova teorie jej přesvědčuje a je ochoten bránit toto své „novorozené dítě“ proti Sókratovým námitkám. Oba řečníci se pro tyto účely shodli, že budou předpokládat „tajnou nauku“ – tedy svět neustálé změny. V dalších částech této práce se tedy budeme věnovat námitkám, které tuto teorii vyvrací, a zkoumat, zda není možné na ně odpovědět a alespoň částečně obhájit Prótagorovo učení, jak je zde presentováno.

3 Sókratovy námitky proti Prótagorovu učení

Theaitétos přivádí na svět své nově narozené dítě³⁶ – teorii, kterou je nyní potřeba ověřit, zda se jedná o rozumnou myšlenku, nebo nepravdu.³⁷ Sókratés tedy zkoumá, zda je vědění opravdu vnímání, což je totéž, jako by řekl, že člověk je měrou všech věcí.

Než se Sókratés dostane k finálnímu vyvrácení Prótagory, představuje nám čtyři námitky proti teorii, kterou se Theaitétos rozhodl hájit. Na tyto čtyři námitky přímo v dialogu dostává odpovědi. Otázkou zůstává, jak moc jsou tyto odpovědi uspokojivé a zda není nutné pro Prótagorovu důkladnou obhajobu tyto odpovědi upravit či alespoň dovysvětlit.

První námitka, kterou Sókratés ukazuje, směřuje k tomu, proč Prótagorás tvrdí, že měrou všech věcí je člověk, ale ne jakékoli jiné zvíře, v takovém případě přece člověk nevyčníká nad žádného jiného tvora.³⁸ Dokonce ani sami bohové nejsou o nic lepší než lidé.³⁹

Pokud jde o bohy, sám Sókratés připomíná, že Prótagorás o nich nepřipouští „*mluvit ani psát, že jsou nebo že nejsou*“,“⁴⁰ čímž se hlásí k agnosticismu a není možné jej tak konfrontovat s existencí nesmrtelných bohů, pokud zkoumáme jeho teorie. Oproti tomu druhá část námitky je odmítnuta s tím, že jde o pouhou rétorickou figuru,⁴¹ i když zdá se, že podle Prótagory tedy skutečně může být dobytče měrou, ale pouze pro sebe, stejně jako pulec i prase jsou měrou sami pro sebe. Nicméně mnohem důležitější je, že člověk je měrou sám pro sebe, protože on je objektem našeho zkoumání. Sedley zde dodává, že i rostliny mohou být samy sobě měrou, což vyplývá z pasáže 167b-c, kde rolníci jsou ti, kteří dokáží měnit jejich vjemy a mínění, jakožto moudří.⁴² Sókratés navíc zdůrazňuje v Prótagorově obhajobě, že „*se právě v tom jeden od druhého nesmírně liší*“,“⁴³ čímž patrně míní, že člověk vnímá svět jako člověk, zatímco vepř jako vepř. Ba co víc dokonce i Petr vnímá svět právě svými očima a jinak než třeba Pavel.

Zdá se mi, že tato odpověď je jasná. Sice by se dalo Prótagorovi vyčítat, že ve svých textech zdůrazňuje roli člověka, a tak se snaží, aby jeho spisy působily vznešeněji, než působí. Vždyť

³⁶ Srov. Platón. *Theaitétos*, 160e.

³⁷ Srov. Platón. *Theaitétos*, 160e-161a.

³⁸ Srov. Platón. *Theaitétos*, 161c.

³⁹ Srov. Platón. *Theaitétos*, 162c.

⁴⁰ Viz Platón. *Theaitétos*, 162e.

⁴¹ Srov. Platón. *Theaitétos*, 163a.

⁴² Srov. Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 54.

⁴³ Viz Platón. *Theaitétos*, 166d3.

ale Prótgorás píše pro lidi a ne pro psy či pulce, Není tak třeba, aby zdůrazňoval, že zvířata mohou být také sami sobě měrou. Zdá se mi tak, že je toto zaměření na lidi spíše na místě.

Další námitka spočívá v tom, jak je v Prótgorově pojetí světa možné, že je někdo moudrý.

„Prótgorás je moudrý, takže je právem uznáván učitelem i jiných lidí a bere za to veliké peníze, kdežto my jsme méně učení a museli jsme k němu chodit do školy, přestože je každý sám sobě měrou své vlastní moudrosti?“⁴⁴

Možná by bylo představitelné říci, že neexistuje moudrost, ale ne v případě, kdy se Prótgorás sám hlásí k tomu, že je moudrý a učí lidi. Tím pochopitelně mění jejich mínění, a navíc si za to nechává zaplatit. Přitom jeho vlastní mínění je stejně pravdivé jako mínění těch, které učí. V takovém případě nemá smysl, aby se kdokoli snažil od Prótgorovy něčemu naučit, když každý jednatel má pravdu stejně jako Prótgorás.

Zde opět přichází s odpovědí sám Sókratés ve své řeči na obranu Prótgorovy:

„dalek jsem toho, abych popíral, že jest moudrost a že jsou moudří muži, avšak moudrým nazývám jen toho, kdo dovede proměnou způsobit, aby se u toho z nás, komu se jeví a pro koho jest zlo, jevílo a bylo pro něho dobro.“⁴⁵

Prótgorás tak vlastně mění význam slova moudrý a místo těch, kteří mají pravdivé mínění, tak označuje ty, kteří dovedou měnit cizí mínění. Sám přidává, že mění cizí mínění k dobru. Patrně by odmítl, že moudrý člověk mění cizí mínění k něčemu horšímu, ale stále zde trvá problém toho, co je vlastně dobro. Především ve světě, který je celý relativní. V textu se sice mluví především o zdraví⁴⁶ ať už lidí⁴⁷ nebo i rostlin.⁴⁸ Pokud Prótgorás sám používá termíny lepší a horší, pak by nemělo být složité obhájit, že být zdravý je lepší, tedy, že má lepší zdraví a nemocný má horší zdraví. Nicméně i zde by bylo Prótgorovi možné namítnout, že pokud je člověk měrou všech věcí, může se mu některá jeho nemoc, například psychická, zdát lepší než být zdravý. Navíc později se také mluví o tom, že mudrc dokáže měnit mínění těch,⁴⁹ kteří si něco myslí „pro zlý stav své duše“,⁵⁰ což nemusí být vždy tak neproblematické jako zdraví.

⁴⁴ Viz Platón. *Theaitétos*, 161d-e.

⁴⁵ Viz Platón. *Theaitétos*, 166d-c.

⁴⁶ Srov. Platón. *Theaitétos*, 166e.

⁴⁷ Srov. Platón. *Theaitétos*, 167a.

⁴⁸ Srov. Platón. *Theaitétos*, 167b-c.

⁴⁹ Srov. Platón. *Theaitétos*, 167a.

⁵⁰ Viz Platón. *Theaitétos*, 167b.

Přeci člověk, který koná zlo, si nemyslí, že koná zlo – určitě ne pro sebe – a tak pokud by byl sám měrou toho, co je pro něj dobré a špatné, by jistě neměl potřebu, aby mu někdo moudrý změnil jeho mínění. Vždyť na tomtéž místě je přímo zmiňováno, že moudrý člověk dokáže způsobit, „*aby se obcím zdály spravedlivými věci prospěšné místo zlých*.“⁵¹ Jak je možné, že je něco zlé, nebo horší, pokud je měrou právě ten, pro kterého ta daná věc je?

Přestože Sókratés zde přijímá Prótagorovu odpověď na problematiku moudrých, zdá se mi, že z jeho slabších námitek, které prótagoreismus nejsou schopny samy o sobě vyvrátit, je tato nejsilnější, a především si nejsem jistý, zda nám na ní dialog poskytuje uspokojivou odpověď.

Kvůli další námitce, kterou Sókratés přináší, se zaměří na původní Theaitétovo tvrzení, totiž že „*vědění je vnímání*“.⁵² Pak se ptá, jak je možné, že něco můžeme vnímat, ale nerozumět tomu, co takto vnímáme. Pokud slyšíme mluvit cizince, jehož řeč neznáme, nebo vidíme nápis, pokud neumíme číst, pak vidíme či slyšíme, a tedy vnímáme, ale nevíme, co se nám dotýčný snaží sdělit.⁵³

Na tuto námitku odpovídá sám Platón skrze Theaitéta, když říká:

*„Řekneme, Sókrate, že při těch věcech máme vědění právě o tom, co vidíme a slyšíme; při jedněch totiž že vidíme i známe tvar a barvu, při druhých že slyšíme a zároveň i známe zvukovou výšku a hloubku;“*⁵⁴

Tím se snaží říci, že i když neznáme smysl sdělení, stále víme, skrze vnímání, jak vypadá, co se nám jeví nebo jak zní, co je nám řečeno a pouze nevíme, co to znamená.

I když mi tento argument přijde platný, nechává zde prostor pro otázku, jak se tedy liší vědění, které chápe význam, od vědění, které pouze informuje o tom, co vnímáme smysly. Pokud by mělo být vědění a vnímání totéž, jak se snaží Theaitétos hájit, kde se pak bere vědění, které poznává smysl slov, která vnímáme? Patrně se ovšem jedná o dva různé typy vnímání, kdy můžeme zvlášť vnímat tvary, barvy, tóny či hlasitost a jinak můžeme vnímat smysl slov. Zdá se tedy, že tato námitka je uspokojivě vyřešena.

⁵¹ Viz Platón. *Theaitétos*, 167c.

⁵² Srov. Platón. *Theaitétos*, 163a.

⁵³ Srov. Platón. *Theaitétos*, 163b.

⁵⁴ Viz Platón. *Theaitétos*, 163b-c.

Další problém, se kterým se musí Theaitétos při obraně svého výtvoru vyrovnat, je problém paměti. Totiž, jak je vůbec možné si něco pamatovat, pokud je vědění a vnímání totéž. Pokud si něco pamatuji, již to nevnímám, ale přesto to vím, pak není možné, aby vědění a vnímání bylo totéž.⁵⁵

Na tuto námitku již Theaitétos nenachází odpověď,⁵⁶ ale Sókratés, který nyní nemá žádného oponenta, který by mu tuto námitku vyvrátil, s tím není spokojen⁵⁷ a sám přináší řeč na obranu Prótagory.⁵⁸ Zde kritizuje především postup, jak si až doposud počínali s vyvracováním prótagoreismu, ale také přidává odpověď na otázku paměti:

„Tak hned například myslíš, že ti někdo připustí, že člověku, když už nemá dojmu, zůstává paměť na přijaté dojmy, jež by byla nějakým takovým stavem, jako když ten dojem měl? Daleko ne.“⁵⁹

To podle Sedleyho znamená, že paměť je prodloužením vnímání a jako taková stále může být vědění. Také přidává poznámku, která zmiňuje alternativní čtení, že Prótagorás zde popírá existenci paměti.⁶⁰ Osobně se mi nezdá, že by bylo možné přiřknout Prótagorovi takto radikální tvrzení, vzhledem k tomu, že později v pasáži o jeho sebevyvrácení by mohl podobně popřít skutečnost, a tak svou teorii obhájit, ale nedělá to, protože by to bylo nesmyslné. Myslím, že popření paměti je podobně nepřípustné.

Myslím, že paměť je tedy jakési prodloužené vnímání, díky čemuž můžeme vědět i to, co už nemáme přímo před očima.

⁵⁵ Srov. Platón. *Theaitétos*, 163e.

⁵⁶ Srov. Platón. *Theaitétos*, 164b.

⁵⁷ Srov. Platón. *Theaitétos*, 164c.

⁵⁸ Srov. Platón. *Theaitétos*, 165e.

⁵⁹ Viz Platón. *Theaitétos*, 166b.

⁶⁰ Srov. Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 54.

4 Důkaz sebevyvrácením

Finálním důkazem, který v dialogu vyvrátí Prótagorovo učení, je to, že se samo vyvrací. Tedy tvrzení, že neexistuje nepravdivé mínění, je vnitřně rozporné. S tímto způsobem vyvrácení je již Sókratés spokojen a nikdo z jeho řečnických partnerů mu není schopen nic namítnout. Jedná se tedy o finální důkaz, který Platón v tomto dialogu podává proti relativismu. V této kapitole se pokusím podrobně ukázat obě části tohoto důkazu a zamyslet se nad jejich platností.

Celá pasáž, kde probíhá Prótagorovo sebevyvrácení, se dá rozdělit na dva větší celky. Jedná se o části, kdy Sókratés nejprve ukáže, že pro Prótagoru jsou problémem lidé, kteří jeho vlastní teorii zpochybní, a následně ukáže možnou prótagorejskou odpověď. Pak následuje druhá část, kdy Sókratés ve svých očích Prótagoru skutečně vyvrátí, protože řekne, že Prótagorás sám musí přitakat těm, kteří jej popírají, což je pro Sókrata finální důkaz vyvrácení toho, že neexistuje nepravdivé mínění.

Na začátku první části a celé pasáže o sebevyvrácení přichází Sókratés s tvrzením, které se nikdo neodvážá zpochybnit,⁶¹ když říká: „Nuže, nepokládají-li [lidé] moudrost za pravdivé myšlení a nevědomost za nepravdivé mínění?“⁶² Tím říká, že existují lidé, kteří si myslí, že existuje nepravdivé mínění a lidé se mohou mýlit. V takovém případě se buď lidé, kteří si to myslí, mýlí, a tedy existuje nepravdivé mínění, nebo se nemýlí, a pak je třeba dát jim za pravdu, že existuje nepravdivé mínění. V obou případech se tak dostává protagoreismus do sporu sám se sebou.

Nicméně na to sám Sókratés odpovídá za Prótagoru:

*„Sókr. Tedy co? Chceš, abychom soudili, že v tom případě jsou tvá mínění pro tebe samého pravdivá, kdežto pro ty tisíce nepravdivá?
Theod. Podobá se, že to nutně vyplývá z té věty.“⁶³*

Sókratés tak nabízí odpověď, že mínění jsou pravdivá pro daného jednotlivce, ale nemusí být pravdivá pro ostatní.⁶⁴ Tak se může člověk domnívat, že existuje nepravdivé mínění, což je pro něj pravda, ale to nutně neznamená, že je to pravda i pro jiné.

⁶¹ Srov. Platón. *Theaitétos*, 170c.

⁶² Viz Platón. *Theaitétos*, 170c.

⁶³ Viz Platón. *Theaitétos*, 170e.

⁶⁴ Srov. Platón. *Theaitétos*, 170e.

Zdá se, že kdokoli může říci, že existuje nepravdivé mínění, ale pokud by měl Prótagorás rozhodnout, zda je toto mínění pravdivé nebo ne, odpoví, že toto mínění je pravdivé pro toho, kdo jej zastává, ale to nenutí Prótagoru, aby přitakal tomu, že pro něj existuje nepravdivé mínění. Což nám ukazuje Myles Burnyeat, když za Prótagoru říká:

„O jejich víře však můžeme říct jen to, že platí pro ně. Z toho ovšem neplyne, že je to pravda pro mě. Tím pádem z toho pro mě nevyplývá, že v rozporu s mou filosofií existují nepravdivá mínění (bez určení ‚pro něho‘).“⁶⁵

Takto vypadá první část námitky vůči tvrzení, že prótagoreismus vyvrací sám sebe. Existence lidí, kteří si myslí, že existují nepravdivá mínění, tuto teorii ohrožuje, ale je možné odpovědět, že toto jejich mínění je pravdivé pro ně. Tak se sám Prótagorás nemusí znepokojovat tím, že by jejich pravdivé mínění pro ně mohlo vyvrátit jeho pravdivé mínění pro něj.

Ovšem Sókratés se s tím nespokojí a dále se zaměří na samotného Prótagoru.⁶⁶ Tím uvádí druhou část tohoto vyvrácení, která je pro něj již finální. Pro lepší přehlednost tuto část uvedu včetně dělení, které používá David Sedley. V předchozí části Sókratés mluvil v obecnosti o lidech, kteří s Prótagorou nesouhlasí, ale nyní se ptá již přímo Prótagory na jeho odporce:

„Ale co pro samého Prótagoru? Jestliže [A] si ani on sám nemyslel, že člověk je měrou, ani si to lidé nemyslí –, jakože nemyslí – jistě z toho nutně vyplývá, že pro nikoho neplatí tahle pravda, kterou on napsal; [B] pakli však sám si to myslel, ale množství si to s ním nemyslí, uznáš, za prvé, [i] že čím víc je těch, kterým se tak nezdá, nežli kterým se tak zdá, tím více to není, nežli jest.“⁶⁷

Platón zde bere tvrzení z předchozí části důkazu, že jsou lidé, kteří si myslí, že Prótagorás se mýlí. Dodává, že pokud by s nimi sám Prótagorás souhlasil, pak je pochopitelně celá jeho teorie nepravdivá. Zdá se mi, že případ, kdy Prótagorás sám myslí, že jeho teorie není pravdivá, je důležitý předpoklad pro finální Platónův argument. Tím pádem, když na konci sebevyvrácení Prótagorás přitaká svým oponentům, tak je tím dokázáno, že jeho teorie není pravdivá.

⁶⁵ Viz Burnyeat, Myles. *The Theaetetus of Plato*, str. 29.

⁶⁶ Srov. Platón. *Theaitétos*, 170e.

⁶⁷ Viz Platón. *Theaitétos*, 170e7-171a.

Theaitétos přitaká Sókratovu předchozímu tvrzení a zdůrazňuje nutnost relativismu pro to, aby svět fungoval tak, jak oba řečníci popisují:

„To je nutné, jestliže se to bytí a nebytí bude řídit podle každého jednotlivého mínění.“⁶⁸

Theaitétos zde souhlasí se Sókratovým rozdělením případů, kdy Prótagorás buď zastává nebo nezastává své tvrzení a zdůrazňuje, že Sókratovo předchozí tvrzení předpokládá svět, který se neustále mění, jako svůj výchozí bod. Zdá se mi, že současně zde řečníci přijímají nějakou formu obecné pravdy. Může se jednat o obecně platnou pravdu, která by zde patrně byla demokraticky pojatá. Pak by platilo, že čím více lidí by si myslelo, že vítr je chladný, tím spíše by byl vítr chladný. Také může jít o pravdu pro Prótagoru. Pak když si jednotliví lidé myslí něco různého a současně pokud se nikdo z nich nemýlí, pak pro Prótagoru jsou zaváděny tyto dvě úrovně pravdivosti. Totiž individuální pravda a pravda pokud zohledníme všechna tvrzení pravdivá pro někoho.

V tuto chvíli by patrně bylo možné na Prótagoru zatlačit, co je tedy pravdivé, pokud musí dát různým lidem za pravdu, ale i to by patrně bylo možné vysvětlit tím, že se jedná o pravdu pro někoho. Proto se Sókratés zaměří přímo na to, že Prótagorás se touto teorií zavazuje k tomu, aby přitakal lidem, kteří si myslí, že se Prótagorás mýlí:

[ii] “A pak nejhezčí věc je tahle. Když Prótagorás uznává, [ii.1] že mínění všech lidí mají předmětem věci, které jsou, patrně připouští, že pravdivé jest mínění těch, kteří mají o jeho mínění opačné zdání a soudí, že on nemá pravdu.“⁶⁹

Jádro celého Platónova vyvrácení spočívá právě v této myšlence, že pokud Prótagorás tvrdí, že neexistuje nepravdivé mínění, musí přitakat i těm, kteří si myslí, že nepravdivé mínění existuje, čímž se na první pohled dostává do sporu. Sám Prótagorás musí uznat, že existují tací, kteří s ním nesouhlasí. Pokud by Prótagorás řekl, že se lidé, kteří toto tvrdí, mýlí, popřel by svou teorii.

⁶⁸ Viz Platón. *Theaitétos*, 171a.

⁶⁹ Viz Platón. *Theaitétos*, 171a.

„To tedy by připouštěl, že jeho mínění je nepravdivé, jestliže uznává, že pravdivé jest mínění těch, kteří soudí, že on nemá pravdu?“⁷⁰

Prótagorás tvrdí, že neexistuje nepravdivé mínění, a tedy dává za pravdu těm, kteří tvrdí, že on se mylí. Tím pádem on sám přiznává, že jeho teorie není pravdivá.⁷¹ Oproti tomu jeho odpůrci nejsou nuceni k tomu, aby mu přitakali, a tak si sami o sobě myslí, že mají pravdu, což podle Prótagory je pravdivé mínění.

„Sókr. [ii.2] Ale ostatní o sobě nepřipouštějí, že nemají pravdu?

Theod. To jistě ne.

Sókr. Avšak on proti tomu uznává, podle toho, co napsal, že i toto jejich mínění je pravdivé.“⁷²

Platón tak ukazuje, že pokud kdokoli vyznává prótagoreismus, tak pokud je ten aplikován sám na sebe, musí jakýkoli zastánce této filosofie ve skutečnosti souhlasit s kýmkoli, kdo tuto teorii popírá, a jak jsme již řekli, takoví lidé nutně jsou – přinejmenším sám Platón nebo Sókratés, a tak je jakýkoli zastánce prótagoreismu přiveden ke sporu, kdy souhlasí s kýmkoli, kdo vysloví opak toho, co on sám hlásá.

„[ii.3] Ze všech stran tedy počínajíc Prótagorou bude vyslovován odpor, ano ještě více, od něho bude s ním projeven souhlas, když tomu, kdo tvrdí opak, připustí, že jeho mínění je pravdivé; tehdy i Prótagorás sám připustí, že ani pes ani nahodilý člověk není měrou o ničem, čemukoli se nenaučí.“⁷³

Zde se Platón trochu vrací ke svému předchozímu tématu odborníků⁷⁴ a předznamenává svou finální námitku proti Prótagorovi, kterou se ještě k tomuto tématu vrací později v dialogu.⁷⁵ Připomíná tak, že měrou jsou právě tito odborníci, nikoli každý jednotlivec.

Na závěr argumentu tedy Sókratés shrnuje:

⁷⁰ Viz Platón. *Theaitétos*, 171b.

⁷¹ Srov. Platón. *Theaitétos*, 171a.

⁷² Viz Platón. *Theaitétos*, 171b.

⁷³ Viz Platón. *Theaitétos*, 171b-c.

⁷⁴ Viz Platón. *Theaitétos*, 171c-d.

⁷⁵ Viz Platón. *Theaitétos*, 178b-d.

*„[C] Tedy když jest ode všech vyslovován odpor, pro nikoho asi není
Prótagorova pravda pravdivá, ani pro někoho jiného, ani pro něho
samého.“⁷⁶*

Zde se zúročí Sókratovo předchozí tvrzení, že pokud i Prótagorás i jeho odpůrci budou tvrdit, že existuje nepravdivé mínění, pak je to určitě pravda a není nikdo, kdo by hájil neexistenci nepravdivého mínění. Pokud je zde tedy Prótagorás přinucen svou teorii opustit, nezbude nikdo, kdo by ji hájil. Pak nemá nadále smysl zvažovat, zda je pravdivá, pokud by ji nikdo nezastával.

Naším úkolem zůstává ptát se, zda skutečně musí Prótagorás přitakat svým odpůrců. Připustí vůbec Prótagorás otázku na cizí mínění? Mínění je přeci pravdivé „pro někoho“, jak tedy může Prótagorás vědět, jaké mínění je pravdivé pro jeho odpůrce? Oni sice dávají svá mínění najevo, ale i když Prótagorás nemůže popřít existenci svých odpůrců, musí také přijmout, že mají nějaké mínění, které je „pro ně“ a přitom se dotýká toho, co je „pro Prótagoru“?

Dva významní Platónovi komentátoři oba chápou důkaz Prótagorova sebevyvrácení trochu jinak, proto bych se na ně chtěl nyní zaměřit.

⁷⁶ Viz Platón. *Theaitétos*, 171c.

4.1 Sedley: prótagorejské vnitřní světy

David Sedley zdůrazňuje, jak je pro Prótágorův model důležité, že vše, co existuje, vždy existuje pro konkrétní subjekt, a zavádí vnitřní světy jednotlivců. Tento pro Prótágoru naprosto zásadní dodatek „pro někoho“ chápe tak, že jde o určení, které nás směřuje do konkrétního vnitřního světa. Pokud je tedy vítr studený pro Petra, v Petrově světě je vítr studený. Tyto vnitřní světy jsou pak naprosto individuální, není tedy možné, aby něčí svět existoval ve světě někoho jiného, ale jsou pouze pro ty, kterým náleží. Nedá se tedy říct: „Ve světě Petra platí je zima ve světě Pavla“, pouze že „V Petrově světě existuje Pavel, který si myslí, že je zima“, ale svět Pavla není pro Petra přístupný.⁷⁷

První část sebevyvrácení Sedley uvádí tak, že důkaz proti Prótágorovi rozdělí do 4 bodů:⁷⁸

- 1) Mnoho lidí tvrdí, že existují nepravdivá mínění
- 2) → Pokud jsou všechna mínění pravdivá, existují nepravdivá mínění
- 3) Pokud nejsou všechna mínění pravdivá, existují nepravdivá mínění
- 4) Tím pádem existují nepravdivá mínění

Pak zdůrazňuje, že v Prótágorově učení platí, že daná věc je vždy „pravdivá pro někoho“. Tím pádem, pokud někdo tvrdí, že existují nepravdivá mínění, je to pro něj pravda. To ovšem nezavazuje Prótágoru, nebo kohokoli, kdo si myslí, že nepravdivé mínění neexistuje, k tomu, aby s ním souhlasil. Pro něj totiž stále platí, že všechna mínění jsou pravdivá. Tím pádem je třeba druhý bod poupravit:

Pokud jsou všechna mínění pravdivá pro někoho, pak pro někoho existují nepravdivá mínění.

Pak i další body dokazují pouze to, že existují nepravdivá mínění pro někoho, ale nemusí existovat pro zastánce prótagoreismu, kteří mají pro sebe vlastní pravdivá mínění, že neexistuje nepravdivé mínění.

Sedley celou druhou část důkazu rozčlenil do tří velkých celků: [A], [B], [C]. Z nich je nejdůležitější právě ten prostřední, který se věnuje právě Prótágorovu sebevyvrácení, zatímco [A] a [C] tvoří spojení, které říká, že pokud dokážeme, že v ničím světě není možné, aby

⁷⁷ Srov. Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 58.

⁷⁸ Viz Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 57.

prótagoreismus platil, pak neplatí. Klíčová je tedy pasáž [B], kdy Prótagorás myslí, že jeho teorie je pravdivá, ale existuje mnoho těch, kteří s ním nesouhlasí.

Nyní, když máme ukázanou strukturu důkazu, můžeme se podívat, jak jeho části Sedley chápe. Klíčovým prvkem celého argumentu je určení, že něco je pravdivé „pro někoho“. Sedley jej chápe tak, že jde o upozornění, že se dostáváme do něčího vnitřního světa – do „*souboru pravd, se kterými dotyčný souhlasí nebo by mohl souhlasit*“.⁷⁹ Podle Sedleyho se celá část [B] odehrává v Prótagorově vnitřním světě. Tím vysvětluje i poněkud zvláštní rozdělení částí [Bii3] a [C], kdy první je závěr argumentace v Prótagorově vnitřním světě a druhá zobecnění mimo Prótagoru.

Tím pádem celá část [Bii] je lokalizována v Prótagorově vnitřním světě. Zde je před něj položen problém, že existují lidé, kteří si myslí, že existuje nepravdivé mínění. Vhledem k tomu, že jsme v jeho vlastním světě, není možné říci, že nepravdivé mínění existuje pro něj, protože toto určení pro někoho se vždy může vázat pouze k jednomu subjektu, kterým je nyní Prótagorás. Takže Prótagorovi nezbude než říci, že ti, kteří si myslí, že existuje nepravdivé mínění, mají pravdu.

Tím pádem již v této části argumentu není možné, aby Prótagorás odpověděl, že nepravdivá mínění existují pro někoho jiného, protože ti, kteří mají nepravdivé mínění, existují v jeho vnitřním světě – Prótagorás sám se musí vypořádat s jejich existencí. Ovšem Prótagorás nezná vnitřní světy jiných, nemůže se tak na ně odvolávat. Nýbrž v jeho vlastním světě jsou tací, kteří si myslí, že existuje nepravdivé mínění, takovým pak buď musí dát za pravdu, nebo uznat, že se mýlí.

V obou případech se tak Prótagorás dostává do sporu.

⁷⁹ Viz D. Sedley, *The Midwife of Platonism*, str. 58.

4.2 Burnyeat: požadavek na universalitu prótagoreismu

Myles Burnyeat poukazuje na důležitou věc,⁸⁰ totiž, že v první části argumentace – tedy části, kdy je Prótagorás konfrontován s existencí lidí, kteří s ním nesouhlasí – kdykoli zde Sókratés říká nějaké tvrzení, je v něm explicitně nebo implicitně přítomen dodatek „pro něj“. Burnyeat tento dodatek považuje za věc, která odlišuje prótagorejský jazyk od jazyka ostatních. V tomto relativistickém pojetí je tak vždy nutné určit, že daný jev je pro konkrétní subjekt a nemůže existovat sám o sobě. Právě díky tomu je možné, aby Sókratés přišel s možnou odpovědí, kterou by Prótagorás mohl nabídnout.

Burnyeat následně poukazuje na to, že v druhé části argumentu – tedy pasáži, kdy je sám Prótagorás nucen souhlasit se svými odpůrci – se v textu už neobjevují dodatky „pro něj“, které jsou tak zásadní pro relativistické chápání světa. Toto podle Burnyeata zdánlivé⁸¹ opomenutí dávalo starším autorům prostor ke zpochybnění takto vedené argumentace.⁸²

Podle Burnyeata je potřeba celý důkaz chápat jinak a jako celek (samotné sebevyvrácení pro něj není dostatečné) a také se domnívá, že klíčová pasáž Platónovy argumentace je poněkud širší, než se na první pohled zdá.

Burnyeat rozděluje Platónův důkaz na tři části (respektive dvě a jednu z nich dělí na další dvě části).⁸³ Nejprve je předpokládáno, že nikdo včetně Prótagory nevěří v teorii, že neexistuje nepravdivé mínění, a následně jsou probrány případy, kdy Prótagorás proti většině svou teorii skutečně zastává, ale zde je nucen během sebevyvrácení souhlasit se svými odpůrci.

Burnyeat chápe Prótagorovu teorii jako tvrzení: *Pokud se x zdá, že p, pak pro x platí, že p.*⁸⁴ Tedy pokud by si Petr myslel, že je vítr chladný, pak je pravda, že pro Petra je vítr chladný.

Prótagorovi je přisouzeno, že tyto výroky chápe jako ekvivalentní,⁸⁵ ale je třeba zdůraznit, že se nejedná o tautologii, ale velmi silné tvrzení, že pokud se někomu něco zdá, takové to pro něj

⁸⁰ Srov. Burnyeat, Myles. *The Theaetetus of Plato*, str. 29.

⁸¹ Srov. M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, in: *Philosophical Review*, 85 (1976), str. 172–195, str. 185.

⁸² Srov. M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 174–175.

⁸³ Srov. M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 178.

⁸⁴ Viz M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 178.

⁸⁵ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 178.

je. Burnyeat tak chápe především větu: „*všech věcí měrou je člověk, jsoucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou*“,⁸⁶ ale vlastně celé jeho učení, které je takto shrnuté.

První část argumentace tedy probírá případ, kdy nikdo nevěří v prótagorejskou teorii. Pro toto tvrzení se v dialogu nachází opora v části, kdy je ukazována důležitost odborníků,⁸⁷ a lidé tak věří spíš jim, než aby byli sami sobě měrou, nebo také když Sókratés říká: „*Jestliže si ani on sám [Prótagorás] nemyslel, že člověk je měrou, ani si to lidé nemyslí –, jakože nemyslí – jistě z toho nutně vyplývá, že pro nikoho neplatí tahle pravda, kterou on napsal*“⁸⁸ Burnyeat nám podrobně vysvětluje, proč si Platón může dovolit toto tvrzení. Na první pohled se zdá, že pokud Prótagorás nesouhlasí se svým vlastním učením, tak není platné. Burnyeat ovšem ukazuje, že z Prótagorova nesouhlasu vyplývá, že jeho teorie skutečně není logicky platná.

(P1_S) Když se S(ókratovi) zdá, že p, pak pro S platí, že p.

Pak musí také platit, že:

(P3_S) Když se S zdá, že $\neg p$, pak pro S platí, že $\neg p$.⁸⁹

Nyní tuto teorii vztáhneme samu na sebe:

(S1) Když se S zdá, že $\neg (P1_S)$, pak pro S platí, že $\neg (P1_S)$.

Protože platí ekvivalence mezi tím, co se člověku zdá a co je pro něj pravda, pak musí stejně tak platit i to, že co se mu nezdá, to pro něj pravda není. Tím pádem v případě, že nikdo nezastává Prótagorovu teorii, pak o každém můžeme říci, že pro něj Prótagorova teorie neplatí, protože každý je sám soudcem toho, co pro něj platí a co ne. Pokud tedy nikdo nezastává prótagoreismus, není nikdo, pro koho by platil, a je možné obecně o něm říci, že neplatí.⁹⁰

Již tento argument je pro Prótagorovu teorii velice problematický a bylo by náročné na něj odpovědět. Pokud pouze to, že někdo odmítne jeho teorii, znamená, že pro něj přestává platit, znamená to, že jeho teorie se ve skutečnosti zavazuje k tomu, že každý si myslí, že měrou všech věcí je člověk.⁹¹ Burnyeat se domnívá, že Platónův argument stojí na tom, že Prótagorás se

⁸⁶ Viz Platón. *Theaitétos*, 152a.

⁸⁷ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 170a-b.

⁸⁸ Viz *Theaitétos*, 170e-17.

⁸⁹ Zde používám značení přímo z Burnyeatova textu *Protagoras and Self-Refutation*.

⁹⁰ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 180.

⁹¹ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 182.

snaží o obecně platnou teorii.⁹² Tím pádem už toto tvrzení je pro prótagoreismus z jeho pohledu velmi problematické. Vždyť i věta, kdy Sókratés nabízí odpověď na první část své argumentace o existenci lidí, kteří s Prótagorou nesouhlasí, se dá vnímat poněkud ironicky: „*Tedy co? Chceš, abychom soudili, že v tom případě jsou tvá mínění pro tebe samého pravdivá, kdežto pro ty tisíce nepravdivá?*“⁹³ Tato odpověď nezní, jako by Sókratés nabízel naprosto nepopíratelnou odpověď Prótagorovým obhájcům.

Nicméně Prótagorás sám se určitě domníval, že člověk je měrou všech věcí, a tak nestačí probrat pouze to, že si to nikdo nemyslí, protože Sókratés je konfrontován s tím, že existují tací, kteří si myslí, že Prótagorás má pravdu.

Burnyeat chápe Platónův důkaz proti Prótagorovi tak, že jeho druhá část se věnuje případu, kdy Prótagorás sice věří své vlastní teorii, ale většina lidí jeho názor nesdílí, což vychází z věty:

„pakli však sám si to myslel, ale množství si to s ním nemyslí, uznáš, za prvé, že čím je více těch, kterým se tak nezdá, nežli kterým se zdá, tím více to není, nežli jest.“⁹⁴

Zdá se, že Burnyeat se domnívá, že tato poněkud zvláštní pasáž zavádí jakousi demokracii mínění, a to v obecném smyslu.⁹⁵ Pokud by tedy každý člověk byl soudcem, zda tato teorie platí, pak čím více lidí s ní nebude souhlasit, tím spíše nebude obecně platná. Navíc mnoho lidí o Prótagorově teorii nikdy ani neslyšelo⁹⁶ – Prótagorás sám si nechal platit za to, že jí lidi vyučoval – a tak je spíše více lidí, podle kterých tato teorie neplatí, než kteří ji budou zastávat.

Poslední částí, která Burnyeatovi zbývá, je samo Prótagorovo sebevyvrácení. Burnyeat připomíná, že mnoho jeho předchůdců mělo s touto pasáží problém, protože se zde vytrácí dodatek „pro někoho“. Nicméně se domnívá, že i tak je tento argument platný.⁹⁷

⁹² Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 190.

⁹³ Viz *Theaitétos*, 170e .

⁹⁴ Viz *Theaitétos*, 171a.

⁹⁵ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 183.

⁹⁶ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 183.

⁹⁷ Srov. M. F. Burnyeat, *The Theaetetus of Plato*, str. 29.

„Když Prótagorás uznává, že mínění všech lidí mají předmětem věci, které jsou, patrně připouští, že pravdivé jest mínění těch, kteří mají o jeho mínění opačné zdání a soudí, že on nemá pravdu.“⁹⁸

Zde Burnyeat předpokládá, že ti, kteří se domnívají, že Prótagorás se mýlí, si myslí, že se Prótagorás mýlí obecně. Dává to smysl. Jelikož nezastávají jeho teorii, není možné, aby přijali jeho nutnost pro dodatek „pro něj“. Burnyeat se navíc domnívá, že Platón činí správně a není možné Prótagorovým odpůrcům vkládat do úst, že jde o pravdu pro ně, když oni se domnívají, že jde o obecnou pravdu.⁹⁹

Dále Platón říká:

*„Sókr. Ale ostatní o sobě nepřipouštějí, že nemají pravdu?
Theod. To jistě ne.“¹⁰⁰*

Tím pádem je možné říci, že Prótagorovi oponenti si myslí, že Prótagorás se mýlí. To si myslí obecně. Současně také tvrdí, že tento jejich názor je obecně pravdivý.

„Avšak on proti tomu uznává, podle toho, co napsal, že i toto jejich mínění je pravdivé.“¹⁰¹

Prótagorás je tedy nucen v intencích své teorie přitakat tomu, že to, co si jeho oponenti myslí, je pro ně pravdivé.¹⁰² Právě proto, že je pro Prótagorovy odpůrce pravda, že jeho teorie neplatí, pak je to pro Prótagoru problematické, neboť on tvrdí, že každý, včetně jeho odpůrců, je sám sobě měrou. Pokud si Prótagorovi odpůrci myslí, že jeho teorie není pravdivá, pak pro ně pravdivá není. Tím, že Prótagorás si klade za cíl, alespoň, jak jej Platón chápe, vytvořit universální teorii, nemůže být jeho teorie pravdivá, pokud existují lidé, pro které pravdivá není.

Burnyeat navíc poukazuje na to, že chybějící dodatek „pro něj“ v dialogu chybí především zde, ovšem zde je nahrazen dodatkem „podle toho, co napsal“ a tak podle Burnyeta opět nejde o Platónovu chybu. Protože Platón zde navádí čtenáře k tomu, aby tuto větu četl prótagorejsky.¹⁰³

⁹⁸ Viz *Theaitétos*, 171a.

⁹⁹ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 185.

¹⁰⁰ Viz Platón. *Theaitétos*, 171b.

¹⁰¹ Viz Platón. *Theaitétos*, 171b.

¹⁰² Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 183,184.

¹⁰³ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 190.

Burnyeat chápe celý argument jako několik důležitých kroků a nestačí podle něj ukázat Prótagorovo sebevyvrácení. Vychází z požadavku na universálnost teorie a ukáže, že pokud by ji nikdo nezastával, teorie není platná. Tím ukáže, jak důležité je pro platnost této teorie, aby byla zastávána. Následně ukáže, že ani když ji někdo zastává, tak nemůže universálně platit, protože jakýkoli odpůrce tuto její obecnou platnost naruší. Tím pádem, jakýkoli Prótagorův odpůrce jej nutí k tomu, aby přiznal, že jeho teorie není platná. Platón to shrnuje slovy:

„Sókr. Ze všech stran tedy počínajíc Prótagorou bude vyslovován odpor, ano ještě více, od něho bude s ním projeven souhlas, když tomu, kdo tvrdí opak, připustí, že jeho mínění je pravdivé; tehdy i Prótagorás sám připustí, že ani pes ani nahodilý člověk není měrou o ničem, čemukoli se nenaučí.

Theod. Tak jest.

Sokr. Tedy když jest ode všech vyslovován odpor, pro nikoho asi není Prótagorova Pravda pravdivá, ani pro někoho jiného, ani pro něho samého.“¹⁰⁴

Tímto se prokazuje, že sám Prótagorás je nucen souhlasit s tím, že jeho teorie není platná, a protože on sám je dle svého učení měrou této teorie, je tato teorie tímto vyvrácena. Ba co více, podle Burnyeata, aby kdokoli mohl zastávat Prótagorovu teorii, musí nejprve sám přijmout, že je měrou všech věcí – protože je i měrou toho, zda je měrou.¹⁰⁵

Platón ve své argumentaci podle Burnyeata postupně probere varianty, kdy Prótagorás sám své teorii věří i nevěří, a v obou případech nakonec musí Prótagorás přiznat, že nevěří své vlastní teorii, a dát za pravdu svým oponentům.

Tento důkaz stojí na Prótagorově tvrzení, že když si někdo něco myslí, je to pro něj také pravdivé, což Platón aplikuje na prótagoreismus, který ovšem není všeobecně přijímaný, a tak je možné tuto teorii přivést ke sporu.

Burnyeat se domnívá, že problém Prótagorovy teorie je její požadavek na obecnost, bez kterého by ovšem nebyla příliš zajímavá. Prótagorás říká: každý člověk je měrou všech věcí. Pokud Prótagorás toto tvrdí, narazí na problém, že jsou lidé, kteří tomu nevěří, a oni sami pak nejsou

¹⁰⁴ Viz Platón. *Theaitétos*, 171b-c.

¹⁰⁵ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 188.

měrou. Prótagorás naráží na to, že jeho teorie neplatí univerzálně, k čemuž se zavazuje, když říká, že každý člověk je měrou.

5 Obhajoba Prótagory

Platón i odborníci na něj nám ukázali podle mého názoru velmi silné argumenty proti Prótagorovu učení. Nyní bych se chtěl zaměřit na to, zda je možné nabídnout nějaké odpovědi, které by toto vyvrácení oslabily, nebo bych chtěl ukázat možnost, jak upravit Prótagorovo učení, aby byl jeho základ zachován, ale současně nebylo vnitřně rozporné.

Z dialogu *Theaitétos* se zdá, že finálním argumentem proti Prótagorovi je právě jeho sebevyvrácení. Pokud je teorie, že člověk je měrou všech věcí, aplikovaná sama na sebe, dostává se do sporu. Zaměříme-li se na Burnyeatovo čtení tohoto argumentu, je to způsobeno především požadavkem na universálnost této teorie. To Platón považuje za nutný předpoklad teorie poznání¹⁰⁶ a také je to možné odvodit z Prótagorova tvrzení, že **každý** člověk je měrou. Právě to, že by podle takto chápaného prótagoreismu byli měrou i ti, kteří by nechtěli být měrou, vytváří spor, kde existence těchto lidí vytváří rozpor i v myslích lidí, kteří věří, že jsou sami sobě měrou.

¹⁰⁶ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 179.

5.1 Prótagorova odpověď

Domnívám se, že odpovědí, která se sama nabízí, je vyloučit ty, kteří s Prótagorou nesouhlasí, z tohoto obecného výroku, že každý člověk je měrou. Snaží se vůbec Prótagorás o vytvoření všeobecně platné teorie, nebo je mu to pouze připsáno Platónem? Pokud to není jeho cílem, nemůže Prótagorás ustoupit ze snah o vytvoření všeobecně platné teorie, a pouze se svým žákům snažit nabídnout jiné vidění světa či životní postoj? Mohl by tvrdit, že své žáky učí, jak správně žít a jak mají považovat sebe samotné za měřítko pravdivosti, bez ohledu na to, co si myslí ostatní. Prótagorás by si pak nedělal nárok na to, že jeho teorie platí pro každého. Sám přece Sókrata jeho vlastními ústy varuje: „*před vzájemným chytáním se za slovo*“.¹⁰⁷ Pokud by Prótagorás upustil od toho, že jeho teorie mluví o „každém člověku“, nebo že tito „jsou“ měrou, pak by tyto spory nenastávaly.

Prótagorás by mohl říci, že jeho učení platí pro ty, kteří věří jeho teorii. Nebo by s obdobným významem mohl říci: „Každý člověk může být měrou všech věcí, pokud to tak chce.“ Lidé sami by pak byli měrou sobě a nemuseli by odpovídat na otázky, které se týkají pravdivosti ostatních, když o nich netvrdí, že měrou být musí, ale pouze mohou. Pokud od této teorie nevyžadujeme, aby platila pro každého, ale jen pro toho, kdo ji přijme, pak není možné, aby byl Prótagorás konfrontován s těmi, kteří mají nepravdivé mínění, protože pro ně jeho teorie neplatí, ani se jich netýká, a vztahuje se pouze na ty, kteří ji přijímají. Pro ty platí, že jsou sami sobě měrou, čehož právě jsou měrou, a tak nedochází k vnitřnímu sporu. Samozřejmě, že Prótagorova teorie je pak značně oslabená, ovšem jak je pak možné vyvrátit Prótagorovi jeho relativistické vidění světa, pokud se nesnaží o jeho universálnost?

¹⁰⁷ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 166c.

5.2 Smysl oslabeného prótagoreismu

Tomu, že by Prótagorás mohl přijít s nějakým podobným řešením, odpovídá i pasáž, kterou připomíná Burnyeat,¹⁰⁸ totiž že Prótagorás by jistě měl pro Sókrata odpověď:

„a kdyby se náhle na tomto místě vynořil [Prótagorás] ze země až po šíji, tu by pravděpodobně našel mnoho nesprávností i na mém povídání i na tvém souhlasu a pak by se zase ponořil a rychle zmizel.“¹⁰⁹

Zde Prótagorás Sókratovi nabízí odpověď, ale pak rychle mizí a odmítá přistoupit k jakékoli diskusi. Prótagorás a Platón každý nahlíží na svět úplně jinak. Platón se snaží vytvořit universální teorii, která je stabilní a aplikovatelná sama na sebe, zatímco Prótagorás žije v naprosto relativistickém, neustále se měnícím světě. Zdá se mi, že pak vlastně není ani možná žádná diskuse o tom, co je pravdivé. Každý, kdo se rozhodne, že pro něj je lepší žít podle Prótagorova učení, se stává sám sobě měřítkem pravdy.

To je to, co by odlišovalo, alespoň na první pohled, Sókrata od Prótagory. Sókratés, který nemá vědění, naprosto vážně přijme jakoukoli diskusi a k předložené teorii se postaví čelem a pokusí se ji vyvrátit. Respektuje svého oponenta a snaží se jeho teorii vylepšit, případně jej samého přivést k tomu, že se mýlí. Oproti tomu Prótagorás, který je sám měrou toho, co pro něj je, nemůže přijmout žádnou jinou teorii a ani pro jeho vlastní učení nemá smysl, aby vedl nějakou diskusi. Prótagorás je sám pro sebe měrou toho, co je, a pouze se snaží učit své žáky, jak správně žít, ale tím, že by se snažil naučit něco od jiných, by vlastně popřel celou svoji teorii. V tomto úryvku tedy Sókratovi přednáší námitku, protože je vždy schopen se hájit, ale ani nečeká na odpověď, která pro něj beztak není relevantní, a ihned mizí.

Takto upravený prótagoreismus ovšem nestojí na pouhém odmítnutí diskuse, jak to činí Prótagorás v dříve uvedeném úryvku. Pokud bychom porovnali zastánce vět: „Každý člověk, který si myslí, že je sám sobě měrou, je sám sobě měrou“ a například „ $X \neq X$ “, pak ten druhý sice může odmítnout diskusi a nenechat se přesvědčit, ale to je jediné, co může udělat. Nicméně stále je možné přivést jej ke sporu. Oproti tomu zastánce první věty není ve sporu. Tím, že věří, že je měrou, se sám ve svých očích činí měrou, a to dle jeho mínění dělá každý, kdo smýšlí stejně jako on, ale na rozdíl od Prótagorova „Každý člověk je měrou“ se nemusí vypořádávat

¹⁰⁸ Srov.: M. F. Burnyeat, „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, str. 191.

¹⁰⁹ Viz Platón. *Theaitétos*. 171d.

s míněním lidí, kteří jeho teorii nezastávají, a tím se vyhýbá argumentu sebevyvrácení, uvedenému v dialogu *Theaitétos*.

Domnívám se, že pokud bychom oproti Burnyeatovu čtení přijali to Sedleyho, tedy různé vnitřní světy, tak ani takto čtený argument neohrozí tento oslabený prótagoreismus. Pokud by v Prótagorově vnitřním světě existovali lidé, kteří si myslí, že existuje nepravdivé mínění, pak by tito lidé neměli být měrou a Prótagorás by přiznal, že takoví lidé se mohou mýlit. Nicméně jeden z možných popisů prótagoreismu je, že neexistuje nepravdivé mínění. To již Prótagorás nemůže tvrdit. Především Sedleyho optikou je toto konkrétní tvrzení stále vyvracováno. Ve vnitřním světě takového prótagoreisty již mohou existovat a také existují lidé, kteří se mýlí, například ti, kteří tvrdí, že Prótagorás sám se mýlí. Tito lidé tedy mají nepravdivé mínění. Ovšem to zastávce Prótagory s takto upravenou naukou nemusí nijak znervóznit, pouze musí přiznat, že nepravdivé mínění jiných lidí je možné.

Zdá se tedy, že tváří v tvář sebevyvrácení je Prótagorova teze musí přiznat, že neexistuje nepravdivé mínění. Ovšem pokud jeho teorii zbavíme požadavku universalitativy není možné v ní takto najít spor. Je možné, aby Prótagorás a jeho žáci a vlastně každý, kdo tomu bude věřit byl měřítkem toho, co pro něj je a co pro něj není?

V této práci se snažím zamýšlet především nad epistemologickým hlediskem, ovšem zde se mi zdá, že do značné míry narážíme na etické otázky. Pokud někdo zastává Prótagorovo učení a sám sebe tak považuje za měřítko veškeré pravdy a i toho, co je dobré a špatné, je mravné přijmout toto učení? Pak by pro takového člověka nebylo možné nechat si jakkoli poradit od kohokoli, protože on je přece měřítkem všeho, co je pro něj. Jak by někdo jiný mohl být rozumnější než on? Také by takový člověk nemohl přijmout žádnou kritiku, vždyť pro něj je on sám tím, kdo má pravdu. Zdá se mi tedy, že taková nauka sice není vnitřně sporná, ale to neznamená, že vůči ní nemůžeme vznést kritiku, především z pozice etiky, což ovšem přesahuje rozsah této práce a i dialogu *Theaitétos*.

5.3 Skutečné vyvrácení podle Sedleyho

Co tedy Prótgorás vlastně tvrdí? „Já a ani moji žáci se nemůžeme mýlit.“ Pokud to řekneme takto, jeho učení působí až směšně, přitom toto je vlastně to, co by takto oslabený Prótgorás učil. Nicméně David Sedley se domnívá, že sám dialog *Theaitétos* nám nabízí jiný způsob, jak se vyhnout argumentu sebevyvrácení, než oslabit prátogoreismus. Sedley má za to, že přímo v kulísách celého dialogu existuje prostor pro to, abychom připustili jakousi výjimku a odmítli prátogoreismus aplikovat sám na sebe:

„Podle obrany by pak jedinou věcí, na kterou se Prátogorovo učení nevtahuje, bylo ono samo; proto ti, kdo nesouhlasí s Prátogorou, nejsou v tomto zvláštním případě měřítkem pravdy a argument sebevyvrácení se hroutí.“¹¹⁰

Pokud by tomu tak bylo, pak není možné, aby prátogoreismus vyvrátil sám sebe, protože není možné jej sám na sebe aplikovat, a jediné nepravdivé mínění, které by bylo připuštěno, je právě to, že existují nepravdivá mínění.

Hned v úvodu se Sókratés označuje ze porodní bábu.¹¹¹ Vysvětluje, že Artemida, patronka rodiček, určila jako porodní asistentky ženy, které již nerodí, aby tak uctila svůj panenský stav,¹¹² a podobně Sókratés tak nemá vědění.¹¹³ Nicméně Sókratés přece má určité vědění, a to právě své babické umění.¹¹⁴ Později dokonce přiznává, že jeho babické umění tvoří výjimku z jeho nedostatku moudrosti, když říká:

„[J]á se nevyznám v ničem, kromě této jedné maličkosti, pokud totiž dovedu uchopiti řeč od jiného moudrého muže a náležitě s ní zacházeti.“¹¹⁵

Je otázkou, zda je možné tuto Sókratovu dovednost považovat za vědění, a ne umění, kterého se Sókratés nevzdává. Sedley se domnívá, že ano, a tak ukazuje, jak je možné tuto odpověď aplikovat.¹¹⁶

¹¹⁰ Viz Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 86.

¹¹¹ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 149a.

¹¹² Srov.: Platón. *Theaitétos*, 149b10-c.

¹¹³ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 150c.

¹¹⁴ Srov.: Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 32-33.

¹¹⁵ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 161b.

¹¹⁶ Srov.: Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 48, 86.

Sókratés tedy nemá vědění, aby mohl mít vědění v rození moudrosti. Pokud bychom podobnou výjimku připustili i Prótagorovi, totiž zakázali aplikovat prótagoreismus sám na sebe, pak by bylo možné nadále hájit, že člověk je měrou všech věcí. Pokud se tato teorie neaplikuje sama na sebe, může být možné ji hájit a domnívám se, že dialog *Theaitétos* nám poskytuje malou, ale existující stopu k tomu, abychom tuto výjimku připustili. A sám Prótagorás dokonce říká:

„a ty chtěj nechtěj musíš snést, že jsi měrou“¹¹⁷

Skoro se mi zdá, že se touto větou Prótagorás dožaduje takovéto výjimky. Otázkou zbývá, zda mu ji připustíme. Na rozdíl od mnou navrženého oslabeného prótagoreismu Sedley tak pracuje s ještě silnějším tvrzením, kdy není možné vztáhnout teorii, že neexistuje nepravdivé mínění samu na sebe. Na rozdíl ode mě, kdy nabízím způsob, jak teorii upravit, aby to nebylo možné, Sedley ve svém myšlenkovém experimentu zakazuje použít sebevyvrácení. Přesto má za to, že Platón Prótagoru úspěšně vyvrací.

Sedley se tedy domnívá, že nás Platón příkladem se Sókratovým babickým uměním vybízí k tomu, abychom přijali námitku, že teorii není možné aplikovat samu na sebe, a nabízí tak jiný argument, jak na tuto námitku, kterou sám vznáší, odpovědět. Byť by se nabízelo odmítnout Sedleyho tezi o tom, že Sókratovo umění je vědění, a pak by dialog nedával Prótagorovi prostor k podobné výjimce pro jeho teorii.

Sedley se domnívá, že skutečnou odpovědí na tuto námitku je téma odborníků.¹¹⁸ Samotný Prótagorás nám skrze Sókrata nabízí odpověď, že moudří jsou tací, kteří dokáží měnit mínění jiných lidí k lepšímu.¹¹⁹ To nechává prostor problému, jak ve světě, kde je každý měrou, může být některé mínění lepší než jiné. Je otázkou, co znamená, že mínění je lepší než jiné.

Co tedy podle Prótagory znamená mít se lépe? Jakým způsobem moudří lidé způsobí, že se někdo má lépe? V dialogu najdeme několik příkladů, jak se něco stává lepší díky odborníkům:

Prvním případem je lékařství, kdy lékař způsobí obrat nemoci ve zdraví, protože být zdravý je lepší. To nám tvrdí Prótagorás skrze Platóna.¹²⁰ Již dříve jsem poukazoval na to, že toto není úplně neproblematické. Nicméně si dovedu představit, že nemoc definujeme jako nějaký špatný

¹¹⁷ Viz Platón. *Theaitétos*, 167d.

¹¹⁸ Srov.: Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 86-88.

¹¹⁹ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 166d-e.

¹²⁰ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 166e-167a.

stav, a tak by každý, kdo je nemocný, byl radši zdravý. V případě výše zmíněných psychických nemocí, které by možná mohly bránit člověku chtít se uzdravit, také již zdravý člověk je zpětně rád, že již není nemocný.

V tomto případě lékař působí na svět a nemocného učiní zdravým. Nemění jeho mínění, ani jej nic neučí, alespoň ne nutně.

Dalším příkladem je řečník, který způsobí, „*aby se obcím zdály spravedlivými věci prospěšné místo zlých*“.¹²¹ Zde je naopak vyvolán obrat v tom, co si myslí přímo obec, ale odborník působí na svět pouze změnou něčího mínění.

Poslední příklad je s rostlinami, kdy rolníci léčí nemocné rostliny.¹²² Podle Burnyeata Platón zastával víru, že rostlina se může cítit lépe nebo hůře.¹²³ Zdá se mi tedy, že i zde odborník činí změnu přímo ve světě a nesnaží se rostlinu přesvědčit, že je pro ni dobré, aby byla nemocná.

Z těchto příkladů se mi zdá, že odborník především mění svět, aby se zdál objektu jeho zájmu lepší, ale je zde připouštěno, aby tím, co změní, bylo mínění toho, komu má odborník učinit svět lepším. Nicméně, jak se dozvídáme dále v dialogu, důležitý aspekt existence odborníků je v tom, že právě oni dokáží nejlépe předvídat, co bude. Byť by jednotlivci mohli být soudci toho, co je pro ně teď, nemohou být soudci toho, co pro ně bude později, pokud nejsou odborníky. Pouze schopný kuchař dokáže vytvořit chutnou hostinu¹²⁴ a pouze vzdělaný lékař zná správný způsob, jak léčit rozličné choroby,¹²⁵ aby se nemocný do budoucna uzdravil. Chtěl by pak Prótagorás tvrdit, že jsme měrou pouze toho, co je pro nás teď, ale ne toho, co pro nás bude později? Vždyť i naše současné zdraví lépe posoudí lékař¹²⁶ a i nyní je pro nás lepší naslouchat odborníkům než se snažit být sami sobě měrou. Platón tedy, podle Sedleyho, vyvrací Prótagoru spíše takto než sebevyvrácením toho, že člověk je měrou všech věcí.

Sedley se dokonce domnívá, že právě toto je hlavní Platónův důkaz proti Prótagorovi. Navíc Sedley ukazuje zvláštní detail, který se týká právě odborníků. Ukazuje, že je to rétorika a kuchařství,¹²⁷ které Sókratés používá jako příklady, aby zdůraznil, že pouze odborník může

¹²¹ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 167c.

¹²² Srov.: Platón. *Theaitétos*, 167b-c.

¹²³ Srov.: Burnyeat, Myles. *The Theaetetus of Plato*, str. 26.

¹²⁴ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 178d.

¹²⁵ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 178c.

¹²⁶ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 166e-167a.

¹²⁷ Srov.: Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 87.

poznat budoucnost. Byť jsou zde také stručně zmíněna i jiná umění, jako například lékařství nebo zemědělství,¹²⁸ tak právě kuchařství a rétorice¹²⁹ je věnováno více prostoru. Právě na nich je dobře ukázáno, co Sókratés myslí, když říká:

*„Zdalipak také Prótagoro, tak řekneme, má v sobě měřítko i věci
budoucích, a o čemkoli si pomyslí, jaké to bude, to se také takovým stává
pro toho, kdo si to pomyslel?“¹³⁰*

Sedleyho na těchto příkladech zaujme, že jsou to obory, které Platón zmiňuje v dialogu *Gorgiás*, a je o nich řečeno, že nejsou „*umění nýbrž [...] zběhlost*“.¹³¹ Nicméně i tito pseudo-odborníci jsou schopní lépe než kdokoli jiný predikovat, co nastane na poli jejich působení.¹³² Pokud i ten, kdo je v nějaké oblasti pouze zběhlý, vyniká nad jinými, tak zcela jistě odborník předčí každého, kdo se jeho umění nenaučil.

¹²⁸ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 178c-d.

¹²⁹ Srov.: Platón. *Theaitétos*, 178d-e.

¹³⁰ Viz Platón. *Theaitétos*, 178c.

¹³¹ Viz Platón. *Gorgiás*. Přeložil F. Novotný. Laichterova filosofická knihovna, 1932, 465.

¹³² Srov. Sedley, David. *The Midwife of Platonism*, str. 88.

5.4 Platnost oslabeného prótagoreismu

Domnívám se, že varianta oslabeného prótagoreismu sice není příliš přesvědčivá, ale zároveň není vnitřně sporná. Oba autoři ukazují ještě jiný způsob, jak Prótagoru vyvrátit, a to jinak než rozbořením jeho sebevyvrácení. Zbývá se ptát, zda tyto jejich argumenty můžeme vztáhnout i na oslabený prótagoreismus.

Sedley nám ukazuje ještě silnější tvrzení, než je mnou navržený oslabený prótagoreismus, a to možnost připuštění výjimky pro tvrzení „člověk je měrou všech věcí“ právě pro toto tvrzení. Zároveň však ukazuje, že skutečným Platónovým důkazem je právě existence odborníků. Burnyeat oproti tomu ve své knize *The Theaetetus of Plato* přináší úplně jinou odpověď a přichází tak s jeho mnohem radikálnějším vyvrácením. Zde totiž ukazuje nesmyslnost relativismu samotného. Má za to, že jakýkoli relativismus obsahuje spor, na který Platón v *Theaitétovi* ukazuje. Zdá se mi, že tak spíše zobecní sebevyvrácení Prótagory k tomu, aby ukázal, jak relativismus vyvrací sám sebe. Podle něj totiž jakékoli tvrzení nebo víra, že „*veškerá pravda je relativní*“,¹³³ je také tvrzením, které si tuto pravdu nárokuje, a tím pádem zpochybňuje také samo sebe. Pokud kdokoli tvrdí, že veškerá pravda je relativní, musí jít o tvrzení v absolutním smyslu, a tak tato věta vyvrací samu sebe. Ovšem pokud bychom tuto tezi vztáhli na oslabený prótagoreismus, myslím si, že tento spor se zde nenachází. Takový člověk tvrdí, že on sám je měřítkem toho, co je pravda, a není tak ve sporu.¹³⁴

Myslím si, že zde je mnohem silnější Sedleyho argument týkající se odborníků, kdy by možná nikdo nechtěl takové učení v jeho skutečné formě zastávat, neboť by nikdy ani nemohl vyhledat radu od kohokoli jiného. Tím, že by Prótagorás přijal mnou navržený oslabený prótagoreismus, by se sice vypořádal s argumentem o svém sebevyvrácení, ale stále by stál proti podle Sedleyho, finálnímu argumentu o existenci odborníků. Přesto se domnívám, že i když tato námitka oslabený prótagoreismus velmi vnitřně vyprazdňuje, a to možná až k nule, stále ho nečiní vnitřně rozporným.

Jak může Prótagorás něco učit své žáky, když oni sami jsou měřítkem toho, co je pro ně pravda a co ne? Mně se zdá, že Prótagorás již své žáky, kteří jeho učení přijali, neučí, protože co může naučit někoho, kdo je sám sobě měřítkem pravdy, ale může učit ty, kteří nepřijali, že jsou měrou

¹³³ Viz Burnyeat, Myles. *The Theaetetus of Plato*, str. 30.

¹³⁴ Srov.: Burnyeat, Myles. *The Theaetetus of Plato*, str. 30.

sami sobě. Stále však každý, kdo prótagoreismus zastává, stojí proti námitce, že existují odborníci, kteří dokáží předpovídat budoucnost lépe než ten, kdo by měl být měrou všech věcí.

6 Závěr

V první části jsem se zaměřil na to, zda ze sebe skutečně navzájem vyplývají věty „vědění je vnímání“ a „člověk je měrou všech věcí“. Domnívám se, že s pomocí Davida Sedleyho se nám podařilo ukázat, že jde skutečně o ekvivalenci, a nikoli pouze o vyplývání jedním směrem či něco podobného. Tím jsme si ověřili, že Platónovi postačí vyvrátit jediné z těchto tvrzení, aby vyvrátil celý prótagoreismus, a není pro nás proto podstatné, že je v dialogu libovolně zaměňuje.

Několik argumentů proti prótagorejskému relativismu vyvrací sám Platón, a tak jeho hlavním argumentem zůstává Prótagorovo vlastní sebevyvrácení. Především Myles Burnyeat nám ukazuje, jak silný je to argument. V práci jsem probral způsoby, jakým čtou dialog *Theaitétos* Burnyeat a David Sedley, kteří každý chápou Prótagorovo sebevyvrácení jinak.

Burnyeat ukazuje, jak je sebevyvrácení přesvědčivý argument a jak poukazuje na příkladu Prótagory na rozpor v jakémkoli relativistickém učení. Ovšem tento způsob čtení spočívá na předpokladu universalitativního relativismu, díky čemuž je možné nabídnout odpověď na toto vyvrácení. Byť tyto odpovědi, které jsme ukázali, mohou být zvláštní, existují takové přístupy, kdy v relativismu není spor.

Oproti tomu David Sedley nám ukazuje méně přesvědčivé chápání argumentu sebevyvrácení. Koneckonců on sám se domnívá, že nejde o finální argument proti Prótagorovi, a sám proti sebevyvrácení nabízí odpověď.

Domnívám se, že se mi v práci podařilo ukázat, že pokud budeme hájit relativismus, je to možné jako jakýsi přístup k životu, což považuji za etickou otázku, bez toho, abychom byli ve sporu. Ovšem díky přesvědčivému vysvětlení u Burnyeata není možné hájit obecný relativismus, a pokud bychom chtěli hájit relativismus pro jednotlivce, D. Sedley i proti tomu vznáší velmi pádný argument.

Zdroje:

Primární literatura

Platón. *Theaitétos*. Přeložil F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 2007.

Platón. *Gorgiás*. Přeložil F. Novotný. Laichterova filosofická knihovna, 1932.

Sekundární literatura

Burnyeat, Myles F. *The Theaetetus of Plato*. Indianapolis / Cambridge: Hackett Publishing Company, 1990.

Burnyeat, Myles F., „*Protagoras and Self-Refutation in Plato's Theaetetus*“, in *Philosophical Review*, 85 (1976), str. 172-195.

Cornford, Francis Macdonald. *Plato's Theory of Knowledge*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1935.

Rehn, Rudolf. *Der Logos der Seele. Wesen, Aufgabe und Bedeutung der Sprache in der platonischen Philosophie*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1982.

Sedley, David. *The Midwife of Platonism*. Oxford: Oxford University Press, 2002.